

TEMP

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE

EPIDEMI HISTORIE

”AIDS ANGÅR ALLE”

Reaktioner, håndteringer og udviklinger under hiv/aids-epidemien i Danmark

Tobias de Fønss Wung-Sung

Da Sundhedsstyrelsen i 1988 udgav en folder med titlen *AIDS angår alle*, var budskabet tydeligt: Hiv/aids-epidemien var en realitet i Danmark, og håndteringen af den var allerede i gang. De første mystiske dødsfald blev rapporteret i pressen i 1981,¹ og i 1984 blev virusset, HTLV-III (hiv), identificeret som det, der medførte den dødelige tilstand aids.² Der gik 15 år, fra epidemien ramte Danmark, til det lykkedes at behandle hiv/aids effektivt i 1996.³ I den periode døde godt 2.000 personer af aids i Danmark, og endnu flere blev smittet med hiv. Epidemien angik hele befolkningen, men de fleste smittede og døde, ca. 75 %, var bøsser og andre mænd, der havde sex med mænd. Dernæst udgjorde stofbrugere og personer smittet uden for Danmark de største grupper blandt epidemiens ofre, ligesom personer med blødersygdom også blev hårdt ramt statistisk set.

Hiv/aids-epidemien skræmte befolkningen, men den blev også anledningen til at afprøve ny politik og skabe nye samarbejder på tværs af samfundet. Det forandrede opfattelserne af de forskellige grupper, som i særlig grad blev sat i forbindelse med sygdommen eller blev dens ofre. Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske (LBL) blev i epidemiens første årti myndighedernes primære samarbejdspartner, og den fælles håndtering af sygdommen var baseret på principper om oplysning, anonymitet, frivillighed og antistigma. Det gjorde, at hiv/aids-epidemien udspillede sig anderledes i Danmark end i lande som USA og Storbritannien,⁴ men også end i nabolandet Sverige.⁵ I andre europæiske lande, især i Norge og i Nederlandene, mindede håndteringen af epidemien mere om den danske, hvor ramte grupper også blev officielt inddraget.⁶

Siden William H. McNeill udgav *Plagues and Peoples* i 1976, har den historiske forskning forholdt sig til, hvordan sygdom og sundhed kan bidrage til at forklare og forstå udviklinger og forandringer i fortiden. McNeill viste blandt andet, at infektioner ledsagede kolonister og imperialister i invasionen af Mexico, og at epidemier i Europa

1 *Politiken* 06.12.1981, Michael Meyerheim: ”Bøsser ramt af sjælden kræft”.

2 Nielsen: ”AIDS”, 367.

3 *EPI-NYT* 1998. Uge 13, E. Smith m.fl.: ”Hiv/aids i Danmark 1997”.

4 Studier af hiv/aids i USA og Storbritannien har fremhævet fraværet af både politisk intervention og samarbejde med ramte grupper, fx: Crimp: ”Melancholia and Moralism”; MacKinnon: ”Reagan, Thatcher, AIDS”; Gould: ”Moving politics”; France: ”How to survive a plague”.

5 Signild Vallgård har vist, hvordan brugen af tvang og registrering i Sverige adskilte sig fra dansk hiv/aids-politik. Vallgård: ”Problematizations and Path Dependency”.

6 Fouchard m.fl.: *Bøssepesten*, 107. Om hiv/aids i Norge, se Slagstad: ”Amphibious” og Slagstad: ”The Past”.

og Asien påvirkede samtidens kultur, sociale forhold og virkelighedsopfattelser.⁷ Siden har epidemihistorikere som f.eks. Christian McMillen fremhævet, at forståelserne af de infektioner, der bliver til epidemier, er produkter af deres tid: At hvem, der bliver smittet, og hvordan de bliver det, betyder noget for samfundets reaktion og håndtering af epidemier.⁸

For nylig har covid-19-pandemien bidraget til fornyet interesse for epidemier i historien. David Arnold m.fl. har argumenteret for, at “pandemics function in ways that are more than simply corporeal or merely medical. They operate through words, and the meaning invested in neologisms and shifting metaphors.”⁹ I forhold til at forstå, hvad epidemier gør ved de samfund, de rammer, og hvad dette betyder for forskningen i dem, foreslår Jörg Vögele, Luisa Rittershaus og Katharina Schuler, at epidemier “acted as catalysts for already existing developments and functioned as a stress test for the collective. In this way, societies can be analyzed under epidemic crisis conditions as if under a magnifying glass and recurring patterns can be identified.”¹⁰

Denne artikel undersøger reaktioner, håndteringer og udviklinger under hiv/aids-epidemien i Danmark. Artiklen identificerer homoseksuelle og politiske reaktioner på sygdommen, og den forklarer, hvordan håndteringen af hiv/aids blev udviklet, fastlagt og forløb. Artiklen diskuterer, hvordan forskellige ambitioner blev forsøgt tilpasset hinanden, og den behandler, hvordan epidemiens fremkomst indgik i eksisterende udviklinger, både hvad angår dansk sundhedspolitik samt bøsers og lesbiskes vilkår og position i samfundet. Artiklen behandler både de positioner og udviklinger, som blev katalyseret frem, men også dem, der blev mindre mulige. Artiklens argument er, at hiv/aids-epidemien synliggjorde spørgsmål om homoseksuelles rettigheder og position, og at den accelererede inddragelse af borgeren i epidemihåndteringen. Men denne udvikling stod ikke alene. Andre positioner end inklusion og samarbejde blev også tydeliggjort, og epidemiens fremkomst, forløb og konsekvenser i Danmark er således nuancerede og komplekse.

Artiklen er baseret på et stort og forskelligartet kildemateriale fra primært Folketinget, Sundhedsstyrelsen og LBL. Derudover benyttes artikler fra *Ugeskrift for Læger* samt en række andre publicerede og ikke-publicerede kilder fra bl.a. dagspressen, centrale personer og andre myndigheder end staten. Artiklen er ikke den første danske udgivelse om homoseksuelle og hiv/aids i Danmark, og blandt disse er især *Bøssepesten* en detaljerig og kvalificeret førstehandsberetning forfattet af tre centrale aktører.¹¹ Som et bidrag i et videnskabeligt tidsskrift adskiller denne artikels formalia og længde sig naturligvis herfra, men den tydeliggør også spørgsmålet om, hvordan en marginaliseret gruppe i samfundet blev inddraget med rettigheder og forpligtelser i ud-

7 McNeill: “Plagues and Peoples”.

8 McMillen: “Pandemics”, 2-5.

9 Arnold m.fl.: “The Pandemic and History”, 1345.

10 Vögele m.fl.: “Epidemics and Pandemics”, 8.

11 Se især temanummeret ”Skandinaviske hiv/aids-historier” i *Kvinder Køn og Forskning* fra 2023; Fouchard, m.fl.: ”Bøssepesten”; Vallgård: ”Problematizations and Path Dependency”; Albæk: ”Denmark, AIDS”; Hansen m.fl.: ”Trekant”.

førelsen af en dansk epidemistrategi. Artiklen bidrager til forståelsen af, hvordan en ny sygdom tvang spørgsmål om livsformer, seksualitet og identitet frem i offentligheden og førte til nye opfattelser, anerkendelse og respekt, om end ikke uden omkostninger.

Artiklen giver således indsigt i én dimension af hiv/aids-epidemien i Danmark, og dette fokus er udvalgt blandt en mængde andre mulige.¹² Hiv/aids angik virkelig alle i Danmark og især de grupper, som, foruden de danske bøsser, blev hårdt ramt af epidemien. Blandt danske blødere blev omkring 1/3 smittet gennem deres ofte livsnødvendige faktormedicin. Mange døde helt unge, og Den Danske Bløderforening indledte en langstrakt retslig proces mod staten.¹³ Stofbrugere blev også hårdt ramt, og i statistikkerne udgjorde de omkring 10 % af epidemiens ofre. Hiv/aids lettede adgangen til rent værktøj og metadon, men samtidig førte epidemien også til en øget stigmatisering af en i forvejen svært marginaliseret gruppe.¹⁴ Det samme gjaldt sexarbejdere, som til trods for, at der aldrig blandt denne gruppe blev påvist højere smitte end i befolkningen generelt, blev stærkt forbundet med epidemien.¹⁵ Opfattelsen af at være særligt forbundet med hiv/aids-epidemien gjaldt også for personer i samfundet med ophav eller tilknytning til de dele af verden, hvor epidemien desuden krævede – og nogle steder stadig kræver – langt flere ofre end i Danmark.¹⁶

GAMLE DOGMER OG NYE VIRKELIGHEDER: LANDSFORENINGEN FOR BØSSER OG LESBISKES TIDLIGE REAKTIONER PÅ HIV/AIDS

Selvom hiv/aids kom til at påvirke LBL mere end noget andet i 1980'erne og 1990'erne, var det nogle helt andre dagsordener, som LBL gik ind i 1980'erne med. Fra midten af 1970'erne havde foreningen arbejdet for bedre vilkår for bøsser og lesbiske i samfundet,¹⁷ og med resultater som ligestillingen af den seksuelle lavalder i 1976 og fjernelsen af homoseksualitet fra sygdomslisten i 1981 havde de politiske aktivister i LBL blikket rettet mod fremtiden. Nu ønskede man sig arve- og samlivsrettigheder, beskyttelse mod diskriminering på arbejdsmarkedet og adgang til familiedannelse.¹⁸ Mest af alt arbejdede LBL for øget oplysning om bøsser og lesbiske i samfundet for at modvirke fordomme og styrke mulighederne for at kunne leve et bedre liv som homoseksuel i Danmark.¹⁹

Ved siden af LBL's ligestillingspolitiske arbejde eksisterede dog også et mere radikalt ønske om at skabe et anderledes samfund.²⁰ Nogle bøsser og lesbiske i LBL ønskede ikke bare at kopiere, hvad man betragtede som reaktionære rammer om tilværelsen. Deres ambitioner omfattede ikke ægteskab og kernefamilie, som blev opfattet som

12 Se Wung-Sung: "Hvilke historier og hvordan?"

13 Se fx Andersen: "Danmarks Bløderforening"; Kirkebæk: "Tre jubilæumsskrifter".

14 Langkilde: "Konference om stofmisbrug og AIDS", 9-10.

15 Sundhedskomiteen: "Forebyggelse af HIV/AIDS".

16 Se Eriksen m.fl., "The Racialisation of Aids".

17 Se Edelberg: "Revolutionaries and Reformists"; Nyegaard: "Den store homoskandale".

18 Se Forbundet af 1948: "Beretning og regnskab 81".

19 Se Bech m.fl.: "Lyst eller nød".

20 Se Wung-Sung: "Radical Means with Compliant Ends".

institutioner, man hellere ville gøre op med end få adgang til. Rammerne i samfundet skulle ikke bare udvides, men ændres, så den homoseksuelle kærlighed, seksualitet og identitet kunne sættes fri og udvikle sig. For at realisere dette havde LBL samtidig med den politiske indsats også arbejdet målrettet med at skabe en uafhængig subkultur. Man havde købt ejendomme i både København og Aarhus og blandt andet etableret café, diskotek, bibliotek, rådgivning, sportshold og ungdomsgruppe.²¹

I begyndelsen omtalte LBL udadtil hiv/aids som ”en presse-hetz”, en ”konspiration” og ”et bekvemt nyt våben i hænderne på de intolerante”, og foreningen var ellers relativt tavs om den nye sygdom.²² Da Kræftforskningsinstituttet i Aarhus i 1981 lavede en helbredsundersøgelse blandt foreningens mandlige medlemmer, reagerede flere negativt, også selvom foreningens ledelse havde opfordret til deltagelse.²³ Men trods tavsheden udadtil foregik der allerede fra 1983 et arbejde i foreningens sundhedsgruppe, som kom til at forme den fremtidige danske hiv/aids-politik. Gruppen var blevet dannet i 1976 for at modarbejde myndighedernes ulovlige registrering af homoseksuelle mænds personlige oplysninger, og den udgjorde både person- og idégrundlaget for LBL's senere Aids-aktionsudvalg.²⁴ Umiddelbart inden hiv/aids-epidemien udbrød var sundhedsgruppen begyndt at samarbejde med myndighederne om anonymt at teste for og oplyse om syfilis og hepatitis.²⁵ Gennem dette arbejde fik LBL kontakt med overlæge på Rigshospitalet Viggo Faber, som var en af de læger i Danmark, der først forholdt sig til hiv/aids. Faber udgav en af de første videnskabelige artikler om sygdommen,²⁶ og han var blandt de danske deltagere på konferencen *Aids in Europe – Status Quo 1983*.²⁷ I løbet af sommeren og efteråret 1984 mødtes Faber og andre toneangivende læger med gruppen, hvor LBL fik tilsagn om, at lægerne ville arbejde for, at anonymitet kunne opretholdes, og sexpartnere ikke blive registreret, når det gjaldt aids. Til gengæld lovede foreningen at distribuere Sundhedsstyrelsens helt nye oplysningsmateriale målrettet homoseksuelle mænd, og denne transaktion, hvor LBL's ønsker til håndteringen af hiv/aids blev anerkendt i bytte for foreningens frivillige arbejdsindsats, forblev karakteristisk for forholdet mellem forening og myndigheder.²⁸

LBL var ikke ydmyge i forhold til myndighederne. I 1984 – før der endnu var etableret et system for diagnosticering – var LBL for eksempel utilfreds med, at der kunne være ventelister til helbredsundersøgelser på et hospital samtidig med, at der var ledige tider på andre.²⁹ Aidsudvalget påpegede også over for Viggo Faber, at det var nødvendigt at mane rygter i offentligheden til jorden, f.eks. om at hiv/aids kunne

21 Fouchard m.fl.: *Bøssepesten*, 33-34.

22 Rapport fra konferencen *Aids in Europe, Status Quo 1983*, Landsforeningen for bøsser og lesbiske arkiv (herefter LBL), nr. 173, Rigsarkivet (herefter RA).

23 Fouchard m.fl.: *Bøssepesten*, 40-42.

24 Referat International Gay Health Congress, Jan 1984, LBL, nr. 173, RA.

25 Kryger m.fl.: ”Hepatitis”.

26 Faber: ”Helbredsundersøgelser for AIDS”.

27 Rapport fra konferencen *Aids in Europe, Status Quo 1983*, LBL, 173, RA.

28 Referat af møde på RH d. 13/8-84, LBL, 173, RA.

29 Brev fra Hans Henrik Sprecher til læge Ib Lorenzen, Hvidovre d. 17/10-84, LBL, 173, RA.

smitte gennem spyt.³⁰ Sagen om ventetiderne endte endda med, at Sundhedsstyrelsens Michael von Magnus påbød, at unødigt ventetid var uacceptabel, og LBL blev bedt om at rapportere til myndighederne, hvis noget ikke fungerede.³¹ Korrespondancen mellem myndighederne og LBL var et udtryk for, at LBL ønskede at sætte dagsordenen og gjorde det. Lægernes anerkendelse af og samarbejde med foreningen styrkede både homoseksuelles synlighed oguelighed som myndighedernes partner, og det krystalliserede den udvikling, som foreningen allerede befandt sig i.

Det lykkedes også LBL at overbevise myndighederne om sammenhængen mellem en begrænsning af smittespredningen i Danmark og forbedringen af vilkårene for bøsser og lesbiske. Under en høring på Rigshospitalet i oktober 1985 sagde formanden, Henning Jørgensen, at hiv/aids udgjorde en risiko for tilbageslag af de forbedrede vilkår, som bøsser og lesbiske havde oplevet gennem de sidste 10-15 år. Jørgensen argumenterede for, at hvis ikke de vilkår blev yderligere forbedret, ville epidemien bare sprede sig.³² Et år senere, i 1986 – lige inden formaliseringen af den danske aids-politik – gentog foreningen det samme argument i forstærket form. På et debatmøde med alle myndighederne forklarede LBL, at hiv/aids-strategien burde hvile på, at man ikke kunne behandle, men kun undgå hiv/aids ved at gennemføre en adfærdsændring via oplysning om sikker sex. LBL forsikrede myndighederne om, at landsforeningen gerne ville samarbejde, og at den bedste forebyggelse mod smittespredning var et stærkt bøsse-lesbisk miljø. Derfor argumenterede LBL for, at aids-strategien også skulle bekæmpe

”AIDS angår alle” var et slogan, som gik igen under hiv/aids-epidemien i Danmark. Både myndigheder og frivillige organisationer brugte det, og i det hele taget var håndteringen af epidemien i Danmark kendetegnet ved et bredt samarbejde mellem forskellige aktører i samfundet, som ikke tidligere havde arbejdet sammen på den måde. Foto: AIDS-Liniens privatarkiv.

30 Brev fra Erik Abrahamsen til Viggo Faber, SSt og LBL d. 25/10-84, LBL, 173, RA.

31 Brev fra Viggo Faber til Erik Abrahamsen d. 19/11-84, Brev fra Lorenzen til Sprechler 30/10-84; Brev fra Henrik Zoffmann til Sprechler 6/11-84, LBL, 173, RA.

32 HJ's tale til høring på RH d. 30/10-1985, LBL, 175, RA.

diskriminering af bøsser og lesbiske og støtte udviklingen af den homoseksuelle subkultur.³³

EN HÅNDTERING I TRÅD MED TIDEN: PRINCIPPER OM OPLYSNING, FRIVILLIGHED, ANONYMITET OG ANTISTIGMA

De danske retningslinjer for håndteringen af hiv/aids-epidemien blev officielt fastlagt i 1987 efter en forespørgselsdebat, som var stillet til indenrigsminister Knud Enggaard fra Venstre.³⁴ Selvom sygdommen på det tidspunkt allerede havde krævet mange ofre i udlandet, især i USA, var det i Danmark først fra slutningen af 1985 og i 1986, at det stod klart, at sygdommen kunne ramme alle, og at en koordineret indsats var nødvendig. Et næsten enigt Folketing tilsluttede sig, at oplysning, anonymitet, frivillighed og antistigma skulle være de gennemgående principper for håndteringen af epidemien. Målsætningen var ”at forhindre smittespredning og lindre sygdommen hos dem, der allerede [var] smittet.”³⁵ Ministeren sagde, ”at tvangsforanstaltninger ikke [ville tjene] noget formål.”³⁶ I stedet skulle en omfattende oplysningsindsats ”danne grundlag for, at den enkelte [kunne] overveje egen adfærd og om fornødent ændre den, og den [skulle] ikke moralisere eller udstikke rammer for, hvad der [var] rigtigt, og hvad der [var] forkert.”³⁷

Ti år senere blev principperne debatteret igen og bekræftet af Folketinget.³⁸ På det tidspunkt kunne tilstanden aids behandles. Den var nu ikke længere nødvendigvis dødelig, og epidemien var således fra et myndighedsperspektiv – hvis ikke afsluttet – så indtrådt i en ny fase. I 1997 udtalte sundhedsminister Birthe Weiss (S), at debatten var en ”god lejlighed til at se på, hvordan udviklingen [havde] været i de 10 år (...) og til at konstatere, at vi rent faktisk havde ført en fornuftig politik på det område.”³⁹ Ministeren uddybede, at hiv/aids i Danmark ’[havde] nået en stabilisering, hvilket formentlig først og fremmest [skyldtes], at adfærden havde ændret sig i den type miljøer, hvor smitten først spredtes.”⁴⁰

De to debatter kunne give anledning til at tro, at håndteringen af hiv/aids-epidemien i Danmark forløb uden ændringer, og at de principper, som havde ophav i LBL’s samarbejde med lægerne og derfra havde bevæget sig ind i Sundhedsstyrelsen, ikke blev udfordret i mellemtiden. Men følger man udviklingen mellem 1987 og 1997 nøje, fremstår håndteringen mere nuanceret. Selvom principperne formelt set ikke blev ændret, blev de gentagne gange rokket ved – både fra Folketingets og myndighedernes side, men især også i det daglige liv uden for Christiansborg. Nok var principperne politiske rettesnore for håndteringen af epidemien, men det betød ikke, at epidemien udelukkende blev håndteret på den måde.

33 LBL’s indlæg v. Jesper Jarmbæk på debatmøde d. 7/11-86, LBL, 175, RA.

34 F 27, Folketingstidende (herefter FT), 1986-87 (1. samling), 9809-68.

35 F 27, FT. 1987-87, 9811.

36 F 27, FT. 1987-87, 9811.

37 F 27, FT. 1987-87, 9812.

38 F 32, FT, 1996-97, 4474-4494.

39 F 32, FT, 1996-97, 4474.

40 F 32, FT, 1996-97, 4475.

I forskningen om hiv/aids i Danmark har politolog Erik Albæk fremhævet, at principperne var et udtryk for frisindet åbenhed, og at religion, moral og etik er personlige og ikke politiske spørgsmål i Danmark.⁴¹ I sin sammenligning af aids-politik i Danmark og Sverige argumenterer historiker Signild Vallgård for, at de danske myndigheder primært forstod aids som et homoseksuelt problem, og at ønsket om at føre en antidiskriminatorisk politik var udslagsgivende.⁴² Men med afsæt i en forståelse af reaktioner på epidemier som produkter af deres tid og som katalysatorer for allerede eksisterende udviklinger kommer flere dimensioner af håndteringen frem.

Hvad angik de udviklinger, som forståelsen af hiv/aids blev til på baggrund af, og som epidemien blev katalysator for, havde nogle gjort sig gældende i lang tid, mens andre var meget nylige. Da hiv/aids ramte Danmark, havde opbygningen af en omfattende velfærdsstat med udbygningen af statens sociale engagement efter 1945 også gjort borgernes sundhed til et kollektivt spørgsmål. Gratis adgang til behandling for alle blev sikret med sygekasse- og kommunalreformer i begyndelsen af 1970'erne,⁴³ og set gennem en lang række parametre blev den generelle folkesundhedstilstand kun forbedret år efter år.⁴⁴ Alligevel havde politikere og sundhedsvæsen også siden slutningen af 1970'erne diskuteret, at fremtidens sundhedsindsatser i højere grad skulle bygge på forebyggelse end på behandling.⁴⁵ I 1980 døde danskerne ikke længere af infektionssygdomme – men af livsstilssygdomme.⁴⁶ På tærsklen til aids-epidemien opfattede sundhedsvæsenet virale epidemier som noget, der hørte fortiden til. Fremtidens sundhedsindsatser skulle fokusere på at gøre danskerne sundere ved at forebygge helbredsproblemer gennem oplysning om bedre og sundere livsstilsvalg.

Både politiske og økonomiske dagsordener og udviklinger spillede også en rolle. Gennem 1970'erne var udgifterne til det danske sygehusvæsen vokset,⁴⁷ og som 1970'erne blev til 1980'erne, stod det klart, at de økonomiske vanskeligheder, som især oliekriser, inflationen og stigende arbejdsløshed førte med sig, måtte få konsekvenser også for den danske sundhedspolitik.⁴⁸ I et vedtaget lovforslag fra 1979 hed det, at sundhedsvæsenet fremover skulle satse på forebyggelse frem for behandling, som både var blevet for dyr for samfundet, og som alligevel ikke kunne helbrede de nye livsstilssygdomme.⁴⁹ Disse indsatser skulle foregå med et øget hensyn til og i samarbejde med borgeren og forskellige interessegrupper i samfundet.⁵⁰ I forhold til hiv/aids passede dette godt til en politisk velsmurt landsforening med en stærk frivilligkultur, eget hus og afdelinger i landets store byer. Fra 1982 var regeringen borgerlig/liberal, og med den

41 Albæk: "Denmark, AIDS", 282-283.

42 Vallgård: "Problematisations and Path Dependency", 111.

43 Vrangbæk m.fl.: "Health Policy in Denmark", 34.

44 Danmarks Statistik: "50-årsoversigten", 6-8.

45 R 6, FT, 1977-78, 9477-8.

46 Danmarks Statistik: "50-årsoversigten", 9.

47 Christiansen m.fl.: "The Danish Welfare State", 194-195.

48 Se Olsen m.fl.: "Jørn Henrik Petersen", 203-224.

49 L 203, FT, 1978-79, 3379-3390.

50 L 203, FT, 1978-79, 933-36.

blev tilmed både et pragmatisk behov for økonomiske indskrænkninger og en ideologisk genrejsning af liberal økonomisk politik styrket.

De danske principper for håndteringen af hiv/aids fra 1987 kan således også forklares med, at flere forskellige udviklinger skabte et mulighedsrum for epidemi-håndteringen. Nok var dette påvirket af tidens moral på en anden måde end i USA og Storbritannien og påvirket af problematiseringen af hiv/aids som primært et homoseksuelt problem. Samtidig var det også formet af politiske og økonomiske dagsordener. Forebyggelse og oplysning med borgeren i centrum og samarbejde med civile aktører i samfundet var de nye principper for sundhedspolitik, og det overordnede engagement i borgernes sundhed var selvskrævet.

Selvom det formelt set var indenrigsministeren, der stod bag principperne, var de grundlæggende ideer udviklet andetsteds end i ministeriet. Allerede i 1985 og i 1986 havde Sundhedsstyrelsen udarbejdet retningslinjer, hvor konturerne af hiv/aids-politikken stod frem. Styrelsens redegørelser til Indenrigsministeriet informerede om, at ”sygdommen næppe [var] alment farlig”, og at hvis den blev ført ind under køns-sygdomsloven, ville man risikere, at folk undlod at lade sig undersøge.⁵¹ Sundhedsstyrelsen anbefalede utvetydigt at satse på ”oplysning frem for lovgivning”⁵², og fordi hiv/aids primært ramte homoseksuelle mænd ”risikere[de] man at udsætte denne gruppe for diskriminering.”⁵³ Hiv/aids-politikken var på den måde heller ikke kun et produkt af den siddende Schlüter-regering. Regeringen var – og i særdeleshed de ledende ministre – langt mere optaget af andre især økonomiske og udenrigspolitiske problemer.

Hiv/aids-politik på folketingsniveau handlede desuden ofte om andet end principielle retningslinjer. Ud af de 20 gange, hvor Folketinget direkte behandlede hiv/aids i årene 1985-2000, handlede halvdelen om økonomi.⁵⁴ Det drejede sig om udgiftsudligningerne mellem stat, amt og kommune samt lovgivningen om udbetaling af erstatninger til transfusionssmittede og de blødere, som var blevet smittet med hiv gennem deres faktormedicin.⁵⁵ Hiv/aids-politikken var også et område, som højre og venstre side i Folketinget enedes om, og som hurtigt blev sendt fra Folketinget via Sundhedsstyrelsen ud i amterne og kommunerne. Men selvom den traditionelle højre-venstre uenighed ikke gjaldt for hiv/aids, var der stadig stemmer i Folketinget, som grundlæggende ønskede sig en helt anden håndtering af sygdommen.

ØNSKERNE OM EN ANDEN HÅNDTERING: MODSTANDEN MOD DEN DANSKE HIV/AIDS-POLITIK

I Folketinget var der to partier, som var grundlæggende uenige i principperne for håndteringen af epidemien: Fremskridtspartiet og i lidt mindre udstrækning Kristeligt Folkeparti. Dertil kom, at enkelte medlemmer af Folketinget, især Birgith Mogen-

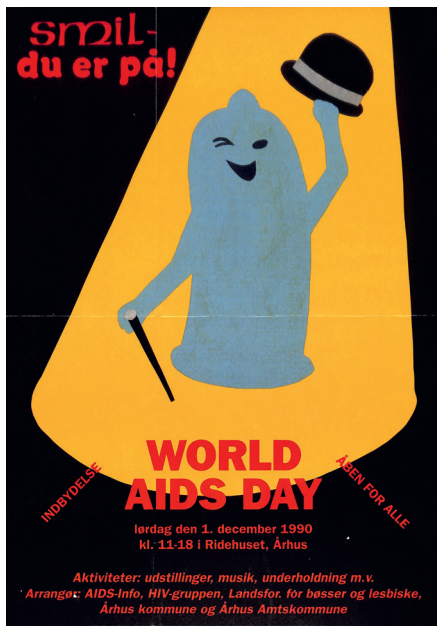
51 Sundhedsstyrelsen: ”Anbefalinger til Indenrigsministeriet”.

52 Sundhedsstyrelsen: ”Anbefalinger til Indenrigsministeriet”, 21.

53 Sundhedsstyrelsen: ”Anbefalinger til Indenrigsministeriet”, 21.

54 Fx fra B 31, FT, 1985-86; B 122, FT, 1985-86; L 268, FT, 1985-86; L 216, FT, 1989-90; L 242, FT, 1992-93.

55 L 229, FT, 1992-93; L 224, FT, 1994-95.

Det brede samarbejde førte blandt andet til store offentlige arrangementer for eksempel World Aids Day, som en række organisationer arrangerede i fællesskab. Især Landsforeningen for bøsser og lesbiske i samarbejde med amterne stod bag de mange initiativer. Foto: AIDS-Liniens privatarkiv.

sen fra Centrum-Demokraterne, havde holdninger til hiv/aids, der afveg markant fra principperne. Fremskridtspartiet fremsatte i alt fem lovforslag og et beslutningsforslag mellem 1985 og 1996, som alle sigtede mod en anden, mere restriktiv aids-politik.⁵⁶ Kristeligt Folkeparti fremsatte et beslutningsforslag i 1990.⁵⁷ Alle bortfaldt, men flere blev behandlet i Folketinget. Dertil kom to yderligere forespørgsler om aids foruden den i 1987: En forespørgsel i 1988, som Fremskridtspartiet stillede alene, samt den sidste forespørgsel i 1997, som Dansk Folkeparti stod bag.⁵⁸

Gennem hele epidemien forblev Fremskridtspartiets modstand mod hiv/aids-politikken uforandret, men deres argumenter varierede. I begyndelsen argumenterede partiet for, at Danmark havde "gode erfaringer" med tvangsbehandling af gonorré og syfilis, og derfor ønskede Fremskridtspartiet i 1985 at få hiv/aids føjet til listen over kønssygdomme, så smitte kunne gøres strafbart, og behandling tvungen.⁵⁹ Men lovforslaget blev afvist allerede efter første behandling, hvor indenrigsminister Britta Schall Holberg skabte bred enighed om, at enhver form for straf eller registrering ville skabe stigmatisering af bøsser og lesbiske samt afholde befolkningen fra at opsøge test og behandling.⁶⁰ I øvrigt affejede ministeren partiets argument om gode erfaringer med tvang og straf. Kønssygdomslovens revision i begyndelsen af 1970'erne havde allerede gjort op med de foranstaltninger, som politikerne i efterkrigsårene havde indført for at

56 L 57, FT, 1985-86; L 11, FT, 1987-88 (1. samling); L 89, FT, 1990-91 (1. samling); L 119, FT, 1990-91 (2. samling); L 277, FT, 1992-93; B 40, FT, 1995-96.

57 B 18, FT, 1990-91 (1. samling).

58 F 40, FT, 1987-88 (1. samling).

59 L 57, FT, 1985-86, 1771.

60 L 57, FT, 1985-86, 3044.

reducere de stærkt stigende antal tilfælde af især syfilis og gonorré.⁶¹ I det hele taget gav Fremskridtspartiets strategi om at få hiv/aids tilføjet kønssygdomsloven bagslag, fordi loven blev afskaffet i 1988 efter et lovforslag fra Socialistisk Folkeparti, fremsat i kølvandet på Fremskridtspartiets andet forsøg på at rejse det samme forslag som i 1985.⁶² I Fremskridtspartiets første lovforslag stod, at hensynet til de ikke-smittede vejede tungere end det til de smittede. Men i 1990, da partiet fremsatte endnu et lovforslag om registrering af hiv-smittede, argumenterede partiet for, at kun ved at vide, hvem de hiv-smittede var, kunne samfundet tilbyde den bedste behandling.⁶³ Dette argument gav bedre genklang i andre dele af sundhedsvæsenet, som LBL ikke havde samarbejdet med.

Nogle danske læger, f.eks. Mogens Milfeldt og en kreds omkring ham, argumenterede vedvarende for en anden håndtering af hiv/aids. Milfeldt, som gennem 1980'erne og 1990'erne debatterede flittigt i danske dagblade, og som samlede sine indlæg i egne udgivelser, skrev i 1988, at Sundhedsstyrelsens aids-politik "var i strid med, hvad enhver læge [havde] lært om epidemibekæmpelse", og at "det budskab, vi som læger [måtte] give (...) [var] det livslange trofaste monogami (...) [og] fraråde anal og oral sex som uhygiejnisk."⁶⁴ I 1993 skrev han, at "der [var] mange læger, som [fandt] Sundhedsstyrelsens AIDS-strategi mangelfuld og fejlagtig, og som [frygtede], at den [kunne] blive katastrofal, men [havde] svært ved at komme til orde."⁶⁵ Lægen Hugh Zachariae mente også, at håndteringen af hiv/aids var en "fatal fiasko", og at kravene om anonymitet og tavshedspligt burde erstattes af, "at patienten [påtog] sig pligten ikke at smitte andre."⁶⁶ Lægen Mogens Max Christensen skrev slet og ret i *Jyllands-Posten* i 1995, at "AIDS [skulle] behandles med tvang."⁶⁷

Ude i samfundet stod disse holdninger heller ikke alene. I 1986 ønskede ansatte i danske fængsler samtlige indsatte undersøgt for aids,⁶⁸ og politiets organisationer krævede et register over alle kendte, smittede personer,⁶⁹ hvilket faktisk også skete lokalt.⁷⁰ Samme år nægtede Baltica at tegne livsforsikringer for personer med hiv,⁷¹ og i 1987 havde forsikringsbranchen en plan, som den dog måtte opgive, om at tvinge alle kendte bøsser, blødere eller stofbrugere til at få foretaget en hiv-test, hvis de ville tegne forsikring.⁷² I slutningen af 1988 indledte 23 kirkelige organisationer deres egen landsdækkende aids-kampagne, "fordi de [fandt] Sundhedsstyrelsens og Danmarks Radios

61 L 57, FT, 1985-86, 3045.

62 L 157, FT, 1987-88 (1. samling).

63 L 119, FT, 1990-91, 2938.

64 Milfeldt: "En Torpedo under Arken", 60-61.

65 Milfeldt: "Om Aids", 7.

66 *Berlingske Tidende* 21.12.1992, Hugh Zachariae: "Fatal fiasko for dansk AIDS-politik".

67 *Jyllands-Posten* 13.10.1995, Mogens Max Christensen: "Aids skal behandles med tvang".

68 *Hvem Hvad Hvor*, 1987, 76.

69 *Hvem Hvad Hvor*, 1988, 55.

70 STOP AIDS Nyhedsbrev (herefter SAN), nr. 5, 1987, STOP AIDS arkiv (herefter SAA), RA og SAN, nr. 3, 1988, SAA, RA.

71 *Hvem Hvad Hvor*, 1988, 37.

72 *Hvem Hvad Hvor*, 1988, 122.

kampagne holdningsløs”⁷³, og i 1991 vedtog Dansk Husmoderforening en resolution på sit landsmøde ”Med krav om oprettelsen af et centralt register for HIV-smittede.”⁷⁴

LBL'S HÅNDTERING AF HIV/AIDS-EPIDEMIEN: SAMARBEJDE, OPLYSNING OG ANTISTIGMA

LBL's samarbejde med de danske myndigheder var således kendetegnet af på den ene side at være defineret af principper, som foreningen selv havde været med til at definere, men på den anden side var der også i samfundet andre holdninger til, hvordan hiv/aids burde håndteres. Samarbejdet var omfattende. Mellem 1985 og 1993 lå de landsdækkende telefonlinjer, AIDS-linien og AIDS-Info, i LBL's regi. Landsforeningen var desuden med i mange af de såkaldte CEN/LOK initiativer, aktiviteter gennemført af centrale og lokale aktører. Landsforeningen sad med i koordinationen af de brede oplysnings- og adfærdssændringsindsatser, som fra midten af 1980'erne blev koordineret fra Sundhedsstyrelsens AIDS-sekretariat og Amtsrådsforeningen.⁷⁵ Mellem 1987 og 1993 drev LBL også kampagnen STOP AIDS, som specifikt var målrettet bøsser og andre mænd, som havde sex med mænd. Det skabte anerkendelse af både bøsser og lesbiske, at foreningen påtog sig dette arbejde, og det var med til at skabe en forståelse af den homoseksuelle som en ansvarlig samfundsborger, men det tærede også på foreningen.

De landsdækkende telefonlinjer var samtidig et illustrativt eksempel på, hvor-

Selvom det officielt var Folketinget, der i 1987 fastlagde den politiske retning for hiv/aids, blev ansvaret for selve håndteringen af epidemien primært amternes. De fire principper for håndteringen var oplysning, anonymitet, frivillighed og antistigma. Foto: AIDS-Liniens privatarkiv.

⁷³ *Hvem Hvad Hvor*, 1990, 43.

⁷⁴ *Hvem Hvad Hvor*, 1992, 53.

⁷⁵ Nebeling Petersen m.fl.: ”Danske aids-kampagner”, 82.

dan både politiske og aktivistiske ønsker til håndteringen af epidemien i Danmark blev til virkelighed. De levede op til principperne om oplysning, frivillighed, anonymitet og antistigma. De var tæt på borgeren, trak på foreningslivets frivillige traditioner, og de var økonomiske i drift. Det var en anerkendelse af LBL, at telefonlinjerne lå i foreningens regi, selvom der fra begyndelsen var enighed om, at "AIDS-linien skulle drives på et neutralt grundlag uafhængigt af [LBL's] politiske aktiviteter."⁷⁶ Telefonlinjerne var også et eksempel på, at aktivistiske initiativer med inspiration fra udlandet blev gennemført i Danmark med statslig støtte, samt at det ikke altid først var i København og med staten som politisk aktør, at hiv/aids-epidemien blev håndteret. Den første telefonlinje i Danmark blev oprettet på Fyn som et samarbejde mellem LBL-Fyn og Fyns Amt i 1985, et år før aftalen mellem LBL i København og Indenrigsministeriet blev indgået.⁷⁷

Aids-linjernes målgruppe skulle være hele befolkningen, hvilket også viste sig at blive tilfældet.⁷⁸ Lægen Jan Fouchard skrev i 1988 om AIDS-linien i København i *Ugeskrift for Læger*, at blandt de rådspørgende i 1986-87 havde 48 % været heteroseksuelle, og 12 % homoseksuelle (ikke alle havde opgivet seksualitet), og at ca. 90 % havde tilhørt 'almenbefolkningen', hvor resten var opført som lærere, medier eller personer fra sundhedsvæsenet.⁷⁹ I gennemsnit modtog linjen 71,1 opkald per dag i åbningstiden kl. 9-23 året rundt, som blev håndteret af fem fastansatte, en sekretær og 42 frivillige. Samtalernes karakter var ofte blandinger af "oplysninger om smitteveje og sikker sex" samt "støttende" og "beroligende" samtaler. Kun 5 % af samtalerne var registreret som "krisebearbejdelse i forbindelse med HIV-positivitet". I 1987 modtog telefonlinjerne over 30.000 opkald.⁸⁰

Foruden AIDS-Linien var STOP AIDS LBL's andet store initiativ, som primært koncentrerede sig om, hvordan smittespredning kunne undgås. STOP AIDS' budskab var, at det betød noget, hvordan man dyrkede sex – og ikke hvor meget eller med hvem.⁸¹ Budskabet, at sikker sex var lig med sex med kondom, blev serveret uden omsvøb – i positive, humoristiske vendinger. Selvom kampagnen lagde vægt på ansvarlighed, gav den ikke udtryk for, at nogle bøsers frigjorte sexvaner enten var forkerte eller skulle laves om.⁸² Man ville ikke anbefale en reduktion af sexpartnere, og med inspiration fra lignende tiltag i udlandet afholdt LBL også gennem en årrække kurser for bøsser i sikker sex.⁸³ Kondomernes centrale rolle førte også til et samarbejde med

76 Aftale mellem Landsforeningen for bøsser og lesbiske og Indenrigsministeriet, 18.09.1986, LBL 180, RA.

77 Notat vedr. tilskud til Fynsafdelingen af Landsforeningen for bøsser og lesbiske, Fyns Amtskommune, 20.11.1985, LBL, 180, RA.

78 Notat vedr. oprettelse af døgntelefonservice til rådgivning og oplysning om AIDS, Amtsrådsforeningen i Danmark 07.02.1986, LBL, 180, RA.

79 Fouchard: "Henvendelsesmønstrer til AIDS-linien".

80 Fouchard: "Henvendelsesmønstrer til AIDS-linien".

81 Jöhncke m.fl.: *Mere end blot "sikker sex"*, 9.

82 Nebeling Petersen m.fl.: "Danske aids-kampagners", 90.

83 Preene: "Bøsselesbiske hilsner", 73.

kommunerne, for eksempel bevilgede Københavns Kommune en million kroner til ud-
deling af gratis kondomer i bøsse miljøet.⁸⁴

Selvom de fleste hiv/aids-tilfælde gennem hele epidemien blev fundet blandt
homoseksuelle mænd, konkluderede STOP AIDS relativt hurtigt efter kampagnens be-
gyndelse, at bøsserne i Danmark var gode til at tage budskabet om sikker sex til sig.⁸⁵
Andre tal fra Statens Seruminstitut viste desuden, at både gonorré- og syfilistilfælde
blandt bøsser var kraftigt faldende allerede fra 1987, hvilket man tolkede som et tegn
på, at bøsserne i langt højere grad dyrkede sikker sex.⁸⁶ STOP AIDS' oplysningsarbejde
om sikker sex blev altså forstået som virkningsfuldt over for kampagnens målgruppe,
hvilket gav plads til at udvide arbejdet med at støtte dem, der var blevet smittet eller
allerede var syge af aids.⁸⁷ Samtidig begyndte STOP AIDS i stigende grad at fokusere på
de mænd, der havde sex med mænd uden at identificere sig som bøsser.⁸⁸

Støtten til personer, der var ramt af hiv/aids, gik især ud på at forbedre deres
livsvilkår. STOP AIDS vendte løbende tilbage til problematikker som adgang til tand-
pleje, muligheden for at tegne forsikringer eller opnå ret til tidlig pension. Samtidig
informerede de om aktiviteter, som lå uden for landsforeningens regi, især i Positiv-
gruppen, en gruppe for bøsser og biseksuelle hiv-smittede mænd, Værestedet på Fyn
og AktHIVhuset i Aarhus samt HIV-Danmark. STOP AIDS oprettede også i efteråret
1993 en besøgstjeneste og en sorggruppe for smittede og deres familier.⁸⁹ LBL's lokal-
radio i København, Radio Rosa, havde et fast program, *HIV, håb og kærlighed*, som
ugentligt satte fokus på sygdommen.⁹⁰ LBL og STOP AIDS var også engagerede i det
årlige fakkeloptog, som foregik hvert år i maj, og som voksede sig til en årlig tradition
i en række større danske byer.⁹¹ Dette arbejde var i høj grad også inspireret af, hvad
aktivistgrupper i andre lande foretog sig. Men hvor nogle udenlandske aktivister ofte
arbejdede i kontekst af et politisk system, som i bedste fald ignorerede hiv/aids, havde
de danske aktivister både politikere og myndigheder bag sig.

UDVIKLINGER PÅ TÆRSKLEN TIL DET MEDICINSKE GENNEMBRUD: PARTNERSKABSLOV, BETALINGSSTANDSNING OG STRAFFELOV

LBL's engagement i aids-arbejdet i slutningen af 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne
fandt sted i en kontekst af udviklinger, som fik store konsekvenser for både foreningen
og bøsser og lesbiske i Danmark. I kølvandet på to andre lovændringer, den arveaf-
giftsmæssige ligestilling i 1986 og udvidelsen af anti-diskriminationslovgivningen til
også at omfatte bøsser og lesbiske i 1987, vedtog Folketinget i 1989 loven om registreret

84 SAN, nr. 3, 1987, SAA, RA.

85 SAN, nr. 2, 1987, SAA, RA.

86 SAN, nr. 16, 1987, SAA, RA.

87 SAN, nr. 21, 1988, SAA, RA.

88 Se Jöhncke m.fl.: *Mere end blot "sikker sex"*.

89 SAN, nr. 23, 1993, SAA, RA.

90 SAN, nr. 12, 1987, SAA, RA.

91 SAN, nr. 7, 1987; SAN, nr. 12, 1988; SAN, nr. 10, 1991; SAN nr. 10, 1992, SAA, RA.

partnerskab.⁹² Lovændringerne cementerede bøssers og lesbiskes inklusion i samfundet, men det registrerede partnerskab var også en inklusion af en særlig opfattelse af bøsser og lesbiske, der lå langt fra den, som fandtes på LBL's mere radikale fløj, der i begyndelsen af 1980'erne havde ønsket sig et opgør med institutioner som ægteskab og kernefamilie.⁹³

Det registrerede partnerskab havde været til afstemning flere gange før i Folketinget, og det var ikke kun en konsekvens af hiv/aids. Ideen havde rod helt tilbage i 1968,⁹⁴ og det blev livligt diskuteret i både LBL og Folketinget lige inden hiv/aids-epidemien i forbindelse med nedsættelsen af den såkaldte homo-kommission.⁹⁵ Men i det vedtagne lovforslag blev det fremhævet, at ”holdningsændringen [til bøsser og lesbiske red.] [var] markeret ved flere lejligheder” blandt andet, fordi ”Landsforeningen for bøsser og lesbiske i stigende grad [havde] høstet anerkendelse, bl.a. som samarbejdspartner i den danske AIDS-bekæmpelse.”⁹⁶ Der stod desuden, at

lovforslaget [udsprang] ikke af den alvorlige situation omkring sygdommen AIDS, om end den dog [havde] aktualiseret det (...) [fordi red.] det faste parforhold mellem to personer af samme køn [ville] kunne nedbringe antallet af tilfældige parforhold mellem bøsser og dermed bidrage til bekæmpelse af smittespredningen.⁹⁷

Da forslaget blev vedtaget i Folketinget, blev det i LBL fejret som en sejr. De kritiske holdninger til ægteskabet fra begyndelsen af 1980'erne var blevet usynlige, og STOP AIDS, som ellers ikke ønskede at anbefale færre sexpartnere, protesterede ikke mod argumentationen. Måske hang det også sammen med, som Jan Foucharde havde skrevet i et dokument til Sundhedsstyrelsen to år tidligere, at ”alle bøsser og deres pårørende [var] dybt berørt af AIDS-krisen. Der [sås] megen opofrelse, sammenhold og intern styrke, men også en udbredt følelse af afmagt, udmattelse, angst og sorg.”⁹⁸ Hvor ægteskabet var blevet set af nogle i begyndelsen af 1980'erne som reaktionært og et borgerligt forsøg på at begrænse den frie seksualitet,⁹⁹ var adgangen til noget tilsvarende i 1989 nu en kærkommen sejr for det bøsse-lesbiske miljø efter en lang periode med hiv/aids.¹⁰⁰

Den danske hiv/aids-politik var baseret på principper om oplysning, frivillighed, anonymitet og antistigma, men disse udgjorde ikke alene en kohærent ’dansk’ politisk respons på epidemien. Der var rigeligt med andre holdninger til hiv/aids i Danmark – også i Folketinget, sundhedsvæsenet og samfundet, og LBL havde arbejdet

92 L 138, FT, 1985-1986; L 196, FT, 1986-87; L 117, FT, 1988-89.

93 Nebeling Petersen: ”These Are Queer Times Indeed!”, 55-66.

94 L 259, FT, 1968-69.

95 Se Lützen: ”Gay and Lesbian Politics”.

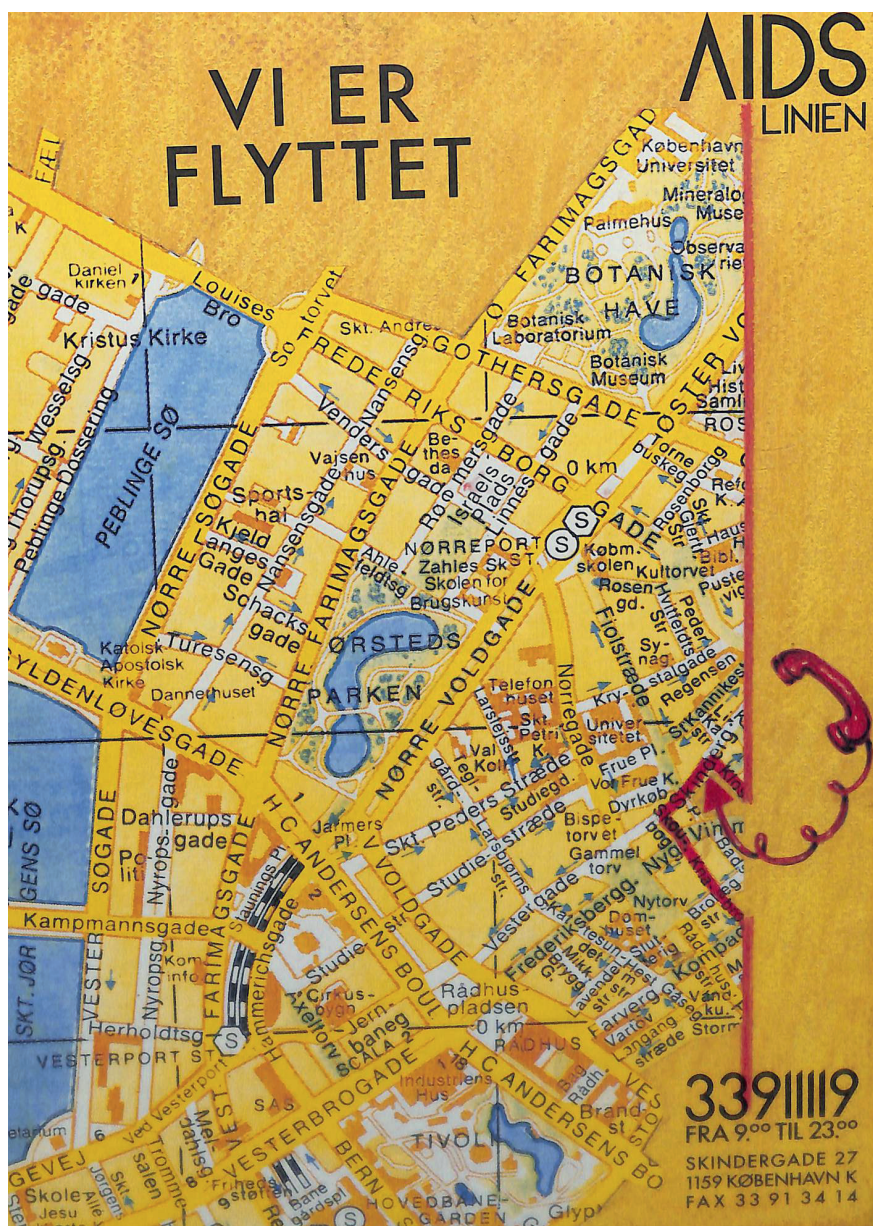
96 L 117, FT, 1988-89, 2941.

97 L 117, FT, 1988-89, 2942.

98 Brev fra LBL til Sundhedsstyrelsen, 01.09.1987, LBL, 181, RA.

99 B 99, FT, 1983-84 (2. samling).

100 Hansen m.fl.: *Den lyserøde trekant*, 39-41.

Aids-telefonlinjerne, hvor alle borgere kunne ringe ind anonymt og få oplysning om hiv/ aids var en hjørnesten i den danske håndtering af epidemien. Telefonerne var bemandet med frivillige, som svarede på alle spørgsmål i et frit og åbent sprog. Indtil 1994 lå aids-linjerne i Landsforeningen for bøsser og lesbiskes regi, men da foreningen, som ikke ellers modtog offentlig støtte, gik i betalingsstandsning, måtte linjerne flytte. Foto: AIDS-Liniens privatarkiv.

vedvarende for, at disse holdninger ikke skulle få indflydelse på håndteringen. Men i 1994 gik LBL i betalingsstandsning, og foreningens samarbejde med staten om håndteringen af epidemien måtte ophøre. Da foreningens diskoteker pludselig gav under-

skud, forsvandt dens økonomiske fundament. STOP AIDS-kampagnen blev herefter selvstændig, og telefonlinjerne flyttede ud af LBL's lokaler, som måtte sælges. Internt i foreningen fulgte også splid mellem de forskellige lokalafdelinger, især mellem Odense og København.¹⁰¹ Foreningen ophørte ikke med at eksistere, men i de næste mange år indtog den en langt mere tilbageholdende rolle i samfundet. Denne udvikling stod i kontrast til de andre skandinaviske lande, hvor de tilsvarende foreninger for bøsser og lesbiske havde opnået permanent statslig støtte under hiv/aids-epidemien.¹⁰² Selvom foreningen havde påtaget sig ansvar og vundet respekt, havde samarbejdet i Danmark ikke ført andet end driftsmidler til selve aids-indsatsen med sig.

LBL's sammenbrud faldt sammen med en anden stor ændring i håndteringen af epidemien. Pressens dækning af hiv/aids-epidemien fremkaldte ofte krav om en strammere politik, og i 1994 førte den massive dækning af en konkret straffesag også til en lovændring, da "forvoldelse af fare for smitte med livstruende eller uheldbredelig sygdom" blev tilføjet straffelovens paragraf 252.¹⁰³ Sagen, der handlede om en haitiansk mand med hiv, som havde haft ubeskyttet sex med flere danske kvinder – dog uden at nogen af dem blev smittet – blev dækket intenst i pressen på en måde, som fremhævede mandens fremmedhed og fare for danske kvinder.¹⁰⁴ Straffesagen og hans frifindelse i Højesteret førte direkte til lovændringen, som regeringen begrundede med, at selvom "den enkelte ... [havde] et ansvar for at beskytte sig mod HIV-smitte, (...) [opstod] problemerne, hvor der [var] tale om en groft hensynsløs adfærd, hvor man på trods af viden om at være HIV-smittet systematisk [undlod] at anvende beskyttelse, eller (...) [benægtede] at være smittet."¹⁰⁵ Regeringen hævdede, at lovændringen ikke "kriminalisere[de] HIV-smittede",¹⁰⁶ hvilket var korrekt, fordi det hverken blev kriminelt at smitte nogen med hiv eller for personer med hiv at have sex. Det, der blev kriminelt, var gentagne gange at udsætte andre for smitte, hvis man vidste, at man levede med hiv eller at lyve om det, hvis adspurgt. På den måde var lovændringen stadig et brud med principperne om frivillighed og anonymitet, fordi det pludselig kunne blive strafbart at holde sin hiv-status hemmelig – også selvom smitten ikke var blevet bragt videre.

Med Landsforeningen væk fra samarbejdet kritiserede også selv Sundhedsstyrelsens øverste chef, medicinaldirektør Palle Juul-Jensen, efter sin afgang i 1995 den strategi, som han selv havde lagt navn til i perioden 1988-1995. Juul-Jensen kritiserede ikke principperne om frivillighed og anonymitet, men princippet om antistigma og selve oplysningskampagnens samarbejde med Landsforeningen for bøsser og lesbiske. I 1996 begrundede han sin afgang med, at han ikke kunne acceptere beslutningen om en kampagne, som anbefalede kondomer og glidecreme ved analsex.¹⁰⁷ Juul-Jensen hævdede, at "det var helt umuligt at få gennemført ændringer på grund af den betydelige

101 Jøhncke m.fl.: *Mere end blot "sikker sex"*, 43-44.

102 Lennerhed m.fl.: "Aids in Sweden".

103 L 255, FT, 1993-94 (1. samling), 1273-4.

104 Eriksen m.fl.: "The racialization of Aids".

105 L 255, FT, 1993-94, 10587-8.

106 L 255, FT, 1993-94, 10588.

107 Juul-Jensen: *I statens tjeneste*, 14.

politiske opbakning til de homosexuelles [sic] landsforening”¹⁰⁸ og at ”fornuftig sundhedspolitik måtte vige for sexualpolitik” på grund af ”den politiske bestræbelse på at sidestille homoseksuelle forhold med heteroseksuelle parforhold”, og at ”det naturligvis ikke du[ede] med sådan en side- og ligestilling mellem det naturlige og det abnorme.”¹⁰⁹

Palle Juul-Jensens efterskrift viste, at selvom hiv/aids i Danmark havde accelereret anerkendelsen og inklusionen af homoseksuelle, tydeliggjorde sygdommen også en anden position. Til trods for samarbejdet med myndighederne fandtes holdninger om seksualiteters naturlighed stadig, og det samme gjorde spørgsmålet om, hvad ansvarlig epidemihåndtering var. Selvom Sundhedsstyrelsen havde været bevidst om, at epidemien i høj grad havde spredt sig gennem analsex uden kondom, var en kampagne eksplicit om dette alligevel for meget for medicinaldirektøren. Det betød ikke bare noget, hvem der blev smittet, men også hvordan de blev det. Kampagnen blev den sidste store af sin slags inden det medicinske gennembrud. I 1996 fandt lægevidenskaben ud af, at aids kunne behandles effektivt med en kombination af antivirale stoffer, som nok kunne redde liv, men som også førte bivirkninger med sig. Efter 15 år med hiv/aids i Danmark blev epidemiens dødelighed stærkt reduceret med nærmest øjeblikkelig virkning. Alligevel kom der til at gå lang tid, før dette omsatte sig til levede erfaringer. Stigmaet og frygten forsvandt ikke med gennembruddet, selvom det fik rod i en ny medicinsk virkelighed.

KONKLUSION

I 1980'erne og begyndelsen af 1990'erne blev hiv/aids anset for tidens helt store sundhedsfare, og epidemien fyldte meget i den offentlige bevidsthed og debat. Aids angik alle, og sygdommen genererede store kampanjer, som bragte spørgsmål om sex både helt ud i det offentlige rum og ind i de danske hjem. At epidemien primært ramte bøsser og mænd, der havde sex med andre mænd, og at også stofbrugere, sexarbejdere og senere udlændinge blev forbundet med den, gjorde den endnu mere prekær. Disse var grupper i samfundet, som ikke normalt prægede dagsordenen i Danmark, og som man indtil for ganske nylig hverken inddrog eller gjorde noget særligt for.

Hiv/aids-epidemien i Danmark ændrede dette, selvom mange bøsser og lesbiske i begyndelsen reagerede ved at afvise idéen om, at en ny sygdom kun kunne ramme bøsser. Alligevel valgte LBL på de indre linjer at udnytte et allerede etableret samarbejde med en gruppe læger for at få indflydelse på håndteringen af sygdommen. Dette samarbejde kom også til at præge den politiske reaktion på epidemien. De retningslinjer, som aktivister og lægerne var blevet enige om, blev også dem, som Folketinget senere vedtog i 1987. Principperne om oplysning, frivillighed, anonymitet og antistigma var samtidig ikke den eneste reaktion i Danmark. Både politisk og inden for sundhedsvæsenet og i samfundet generelt var der stærke ønsker om et andet grundlag for håndteringen af epidemien.

At principperne, som Folketinget vedtog, alligevel blev epidemihåndterings

108 Juul-Jensen: *I statens tjeneste*, 17.

109 Juul-Jensen: *I statens tjeneste*, 17.

bærende grundlag, betød, at LBL fik sin eksisterende dagsorden om både afstigmatisering af bøsser og lesbiske i Danmark og forbedrede rettigheder til at passe til den nye virkelighed. Men epidemien blev også håndteret efter et sundhedspolitisk ønske om at satse på oplysning og adfærdsændring med borgeren i centrum uden brug af tvang og straf. Et andet politisk ønske om at reducere omkostningerne i sundhedssektoren blev også tilgodeset i kraft af det store samarbejde med Landsforeningens frivillige arbejdskraft. Gennem oplysning blev beskyttelse mod sygdommen individualiseret til et spørgsmål om sikker sex, og den enkelte fik ansvar for at beskytte sig selv mod smitte. Flere stemmer i samfundet var dog fortalere for en anden håndtering, og straffelovsændringen i 1994 var et udtryk for, at der også blev gået på kompromis med princippet om anonymitet og frivillighed.

Hiv/aids indgik på den måde i forskellige både aktivistiske og politiske udviklinger. Sygdommen accelererede nogle af dem og det modsatte for andre. At størstedelen af epidemiens ofre var bøsser, styrkede en allerede igangværende politisk udvikling i retning af at modvirke diskrimination af homoseksuelle. Samtidig blev holdningen til homoseksualitet som noget unaturligt også tydeliggjort blandt nogle læger og af medicinaldirektøren, som ville sætte en grænse for, hvor eksplicit oplysningen kunne foregå. Generelt var opfattelsen af de homoseksuelle mænd dog, at de levede op til forpligtelsen om sikker sex, som skulle modvirke spredningen af epidemien. Det viste statistikkerne, og derfor blev både de homoseksuelle og LBL vurderet som ansvarlige. I vedtagelsen af loven om det registrerede partnerskab blev håndteringen af hiv/aids nævnt som noget, der både havde aktualiseret loven og skabt anerkendelse af homoseksuelle. Epidemien styrkede på den måde en udvikling i retning af homoseksuelles integration i samfundet, men samtidig udmattede den også både Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske og de stemmer, som havde ønsket sig en anden udvikling.

UPUBLICERET MATERIALE

Rigsarkivet (RA), Landsforeningen for Bøsser og Lesbiskes arkiv (LBL), nr. 173.

Aids-udvalget: Mødereferater, informationsmateriale, korrespondance mm., 1983-84.

RA, LBL, nr. 175. Aids-aktionsudvalget: Mødereferater, notater mm., 1985-92.

RA, LBL, nr. 176. Aids-aktionsudvalget: Konferencer og seminarer, 1986-92.

RA, LBL, nr. 180. Aids-aktionsudvalget: Sager vedr. Amdsrådsforeningen mm., 1985-92.

RA, LBL, nr. 181. Aids-aktionsudvalget: Sager vedr. Indenrigs- og Sundhedsministeriet, 1984-89.

RA, STOP AIDS arkiv (herefter SA),

STOP AIDS Nyhedsbrev (SAN), nr. 2, 1987.

RA, SA, SAN, nr. 3, 1987.

RA, SA, SAN, nr. 5, 1987.

RA, SA, SAN, nr. 7, 1987.

RA, SA, SAN, nr. 12, 1987.

RA, SA, SAN, nr. 16, 1987.

RA, SA, SAN, nr. 12, 1988.

RA, SA, SAN, nr. 21, 1988.

RA, SA, SAN, nr. 10, 1991.

RA, SA, SAN, nr. 10, 1992.

PUBLICERET MATERIALE

Albæk, Erik: "Denmark: AIDS and the Political 'Pink Triangle'". I David L. Kirp og Ronald Bayer (red.): *AIDS in the Industrialized Democracies*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1992, 282-283.

Andersen, Terkel: *Danmarks Bløderforening gennem 25 År: En forenings arbejde på godt og ondt 1970-1995*, København: Danmarks Bløderforening, 1996.

Arnold, David, Pablo F. Gómez, Maria Johns, Che Leung, Angela Ki, Kalala Ngalamulume og Dora Vargha: "The Pandemic and History", *The American Historical Review*, 127 (3), 2022, 1340-1378.

Bech, Henning og Karin Lützen: *Lyst Eller Nød?: Kvinders og mænds homoseksualitet: Redegørelse fra Kommissionen til Belysning af homoseksuelles situation i samfundet*, København: Kommissionen til belysning af homoseksuelles situation i samfundet, 1986.

Christensen, Mogens Max: *Jyllands-Posten*, "Aids skal behandles med tvang", 13.10.1995.

Christiansen, Niels Finn og Klaus Petersen: "The Dynamics of Social Solidarity: The Danish Welfare State, 1900-2000", *Scandinavian Journal of History*, 26 (3), 2001, 177-196, doi: 10.1080/034687501750303846.

Crimp, Douglas: *Melancholia and moralism: Essays on AIDS and queer politics*. Cambridge: MIT Press, 2002.

Danmarks Statistik: *50-årsversigten*, København: Danmarks Statistik, 2001.

Edelberg, Peter: "Revolutionaries and Reformists: A Transnational Perspective on the Scandinavian LGBT Movement, 1972-2022. *Scandinavian Journal of History*. (Kommende).

Eriksen, Camilla Bruun og Michael Nebeling Petersen: "The Racialisation of AIDS in Denmark: Analysing Tabloid Media Scandals of Sex, Race and Contagion." (Kommende).

Faber, Viggo: "Helbredsundersøgelser for AIDS, PRE-AIDS og mistanke om AIDS", *Ugeskrift for Læger*, 146 (36), 1984, 2712-14.

Folketingstidende, R 6: "Redegørelse af indenrigsministeren om prioriteringen i sundhedsvæsenet", 1977-78. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19771/redegoerelse/r6/index.htm> (2.4.2024).

Folketingstidende, L 203: "Lov om et forebyggelsesråd", 1978-79. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19781/lovforslag/l203/index.htm> (2.4.2024).

Folketingstidende, B 99: "Forslag til folketingsbeslutning om partnerskab for homoseksuelle", 1983-84 (2. samling). <https://www.folketingstidende.dk/samling/19832/beslutningsforslag/b99/index.htm> (2.4.2024).

- Folketingstidende*, B 31: "Forslag til folketingsbeslutning om finansiering af indsatsen mod sygdommen AIDS", 1985-86. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19851/beslutningsforslag/b31/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, B 122: "Forslag til folketingsbeslutning om økonomiske midler til forskning i sygdommen AIDS", 1985-86. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19851/beslutningsforslag/b122/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 138: "Lov om ændring af lov om afgift af arv og gave", 1985-1986. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19851/lovforslag/l138/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 268: "Lov om ændring af lov om kommunal udligning og generelle tilskud til kommuner og amtskommuner", 1985-86. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19851/lovforslag/l268/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 196: "Forslag til lov om ændring af borgerlig straffelov, kriminallov for Grønland og lov om forbud mod forskelsbehandling på grund af race m.v.", 1986-87. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19861/lovforslag/l196/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, F 27: "Hvilke nye initiativer agter regeringen at tage i bekæmpelse af sygdommen AIDS?", 1986-87 (1. samling). <https://www.folketingstidende.dk/samling/19861/forespoergsel/f27/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, F 40: "Hvor mange AIDS-smittede skal Danmark have, før ministeren vil ændre holdning, således at AIDS-smittede registreres?", 1987-88 (1. samling). <https://www.folketingstidende.dk/samling/19871/forespoergsel/f40/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 157: "Forslag til lov om ophævelse af lov om bekæmpelse af køns sygdomme", 1987-88 (1. samling). <https://www.folketingstidende.dk/samling/19871/lovforslag/l157/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 117: "Forslag til lov om registreret partnerskab", 1988-89. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19881/lovforslag/l117/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 216: "Forslag til lov om ændring af lov om kommunal udligning og generelle tilskud til kommuner og amtskommuner (Udligning af AIDS-udgifter)", 1989-90. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19891/lovforslag/l216/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, B 18: "Forslag til folketingsbeslutning om foranstaltninger vedrørende AIDS", 1990-91 (1. samling). <https://www.folketingstidende.dk/samling/19901/beslutningsforslag/b18/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 89: "Forslag til lov om registrering af AIDS-syge og HIV-positive", 1990-91 (1. samling). <https://www.folketingstidende.dk/samling/19901/lovforslag/l89/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 119: "Forslag til lov om registrering af AIDS-syge og HIV-positive", 1990-91 (2. samling). <https://www.folketingstidende.dk/samling/19902/lovforslag/l119/index.htm> (2.4.2024).

- Folketingstidende*, L 242: "Forslag til lov om ændring af lov om kommunal udligning og generelle tilskud til kommuner og amtskommuner (Udligning af AIDS-udgifter)", 1992-93. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19921/lovforslag/1242/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 229: "Forslag til lov om udbetaling af godtgørelse til umyndige HIV-positive blødere, transfusionssmittede m.fl.", 1992-93. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19921/lovforslag/1229/index.htm> (2.4.2024)
- Folketingstidende*, L 277: "Forslag til lov om et HIV-opsporings- og -forebyggelsesråd og et HIV-politisk Forum", 1992-93. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19921/lovforslag/1277/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 255: "Forslag til lov om ændring af straffeloven", 1993-94 (1. samling). <https://www.folketingstidende.dk/samling/19931/lovforslag/1255/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, L 224: "Forslag til lov om Blødererstatningsfonden", 1994-95. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19941/lovforslag/1224/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, B 40 "Forslag til folketingsbeslutning om iværksættelse af et HIV-smitteopsporingssystem", 1995-96. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19951/beslutningsforslag/b40/index.htm> (2.4.2024).
- Folketingstidende*, F 32: "Hvilke oplysninger kan regeringen give om indsatsen over for hiv-virus og aids?", 1996-97. <https://www.folketingstidende.dk/samling/19961/forespoergsel/f32/index.htm> (2.4.2024).
- Forbundet af 1948: *Beretning og regnskab 81*, København: Forbundet af 1948, 1981.
- Fouchard, Jan: "Henvendelsesmønstret Til Aids-Linien: Opgørelse over samtaler i perioden 3.11.1986-31.12.1987", *Ugeskrift for Læger*, 150, 32, 1988, 1951-53.
- Fouchard, Jan, Bent Hansen og Henning Mikkelsen: *Bøssepesten: Historien om aids-bekæmpelsen blandt bøsser i Danmark*, København: Borgens, 2005.
- France, David: *How to survive a plague: The inside story of how citizens and science tamed AIDS*, New York: Picador Macmillan, 2017.
- Gould, Deborah: *Moving politics. Emotion and ACT UP's fight against AIDS*. Chicago: Chicago University Press, 2009.
- Hansen, Bent, Steffen Jensen, Henning Sandau og Kurt Sandau: *Den lyserøde trekant mellem politik, aids og kultur: Erindringer fra Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske fra 1971 til 2002 og lidt mere*, København: BoD: 2020.
- Hvem Hvad Hvor*, København: Politikens Forlag, 1986-1992.
- Juul-Jensen, Palle: *I statens tjeneste: Sundhedspolitisk efterskrift*, Højbjerg: Hovedland, 1996.
- Jöhncke, Steffen, Stephan Jørgensen og Jeppe Hald: *Mere End Blot "Sikker Sex": Evaluering af STOP AIDS-Kampagnen*, København: Forlaget PAN, Landsforeningen for bøsser og lesbiske, 1993.
- Kirkebæk, Birgit: "Tre Jubilæumsskrifter – Tre Forskellige Tidspunkter", *Handicap-historisk tidsskrift*, 27, 2012, 22-28.

- Kryger, Peter, Bo Hofmann, Nils Strandberg Pedersen, Tjerk van den Berg, Ejnar Alex Kørner, Jacob Oehlenschläger, Jens O. Nielsen, Bengt G. Hansson og Hans Henrik Sprechler: "Hepatitis blandt homoseksuelle i to københavnske saunaer", *Ugeskrift for Læger* 146 (17), 1984, 1276-1279.
- Københavns Kommune: *Rapport fra Cen/Lok - En Aids kampagne i Københavns Kommune*. København: Københavns Kommune, 1992.
- Langkilde, Ingrid: "Indlæg". I Amtsrådsforeningen: *Konference om stofmisbrug og AIDS*, København: Amtsrådsforeningen, 1987, 9-10.
- Lennerhed, Lena og Jens Rydström: "Professional Activism: AIDS and civil society in Sweden 1982-2000", *Kvinder, Køn & Forskning*, 35 (1), 2023, 44-64.
- Lützen, Karin: "Gay and Lesbian Politics: Assimilation or Subversion: A Danish Perspective", *Journal of homosexuality*, 35 (3-4), 1998, 233-243.
- MacKinnon, Kenneth: *The politics of popular representation: Reagan, Thatcher, AIDS, and the movies*, London & Toronto: Associated University Presses, 1992.
- McMillen, Christian W.: *Pandemics: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2016.
- McNeill, William H.: *Plagues and Peoples*, Garden City: Anchor Books, 1976.
- Meyerheim, Michael, *Politiken*: "Bøsser ramt af sjælden kræft", 06.12.1981.
- Milfeldt, Mogens: *En Torpedo under Arken III: En dansk læges bidrag i narko-, aids- og moraldebatten*, København: Eget forlag, 1988.
- Milfeldt, Mogens: *Om Aids: En kritik af dansk Aids-strategi*, København: Eget forlag, 1993.
- Nebeling Petersen, Michael og Astrid Helene Nielsen: "Danske aids-kampagners repræsentation af hiv/aids 1983-1996", *Kvinder, Køn & Forskning*, 35 (1), 2023, 80-101.
- Nebeling Petersen, Michael: "'These Are Queer Times Indeed!': En introduktion til homonationalisme i en dansk kontekst", *Kvinder, køn & forskning*, 25 (4), 2016, 55-66.
- Nielsen, Jens O.: "Aids – Status 1984", *Ugeskrift for Læger*, 146 (5), 1984, 367-68.
- Nyegaard, Niels: *Den store homoskandale*, 100 danmarkshistorier, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2021.
- Olsen, Niklas og Jacob Jensen: "Jørn Henrik Petersen and the origins of the third way: the market turn in the Danish welfare state since the 1970s", *Scandinavian Journal of History*, 47, 2022, 203-224., doi: 10.1080/03468755.2021.1989326.
- Preene, Jacob: "Med varme bøsselesbiske hilsner: transnational aids-aktivisme og Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske 1981-1994", *Kvinder, køn & forskning* 35 (1), 2023, 65-79.
- Slagstad, Ketil: "The Amphibious Nature of AIDS Activism: Medical Professionals and Gay and Lesbian Communities in Norway, 1975-87", *Medical History*, 64 (3), 2020, 401-435. doi:10.1017/mdh.2020.21.
- Slagstad, Ketil: "The Pasts, Presents and Futures of AIDS, Norway (1983-1996)", *Social History of Medicine*, 34 (2), 2020, 417-444. doi: 10.1093/shm/hkaa018.
- Smith, E. m.fl.: "Hiv/aids i Danmark 1997", *EPI-NYT*, Uge 13, 1998.

- Sundhedskomiteen, Aids-udvalget: "Forebyggelse af HIV/AIDS i Danmark", *Ugeskrift for Læger*, 26, 1994, 3922-3934.
- Sundhedsstyrelsen: *Sundhedsstyrelsens anbefalinger til Indenrigsministeriet om sygdommen AIDS*, København: Sundhedsstyrelsen, 1985.
- Vallgård, Signild: "Problematizations and Path Dependency: Hiv/Aids Policies in Denmark and Sweden", *Medical history*, 51 (1), 2007, 99-112.
- Vrangbæk, Karsten og Terkel Christiansen: "Health Policy in Denmark: Leaving the Decentralized Welfare Path? ", *Journal of Health Politics, Policy and Law*, 30 (1-2), 2005, 29-52., doi: 10.1215/03616878-30-1-2-29.
- Vögele, Jörg, Luisa Rittershaus og Katharina Schuler: "Epidemics and Pandemics – the Historical Perspective. Introduction", *Historical Social Research Supplement*, 33, 2021, 7-33.
- Wung-Sung, Tobias de Fønss, "Hvilke historier og hvordan?", *Kvinder, køn & forskning* 35 (1), 2023, 150-158.
- Wung-Sung, Tobias de Fønss: "Radical Means with Compliant Ends: De-Radical Transformations of the Gay and Lesbian Movement in Denmark between Stonewall and The Aids Crisis". I Knud Andresen, Sebastian Justke, Stefanie Schüler-Springorum (red.): *Vom Ich zum Wir und wieder zurück? Subjektverständnisse zwischen Politisierung und Entradikalisierung seit den 1960er*, Göttingen: Wallstein Verlag, 2023, 62-80.
- Zachariae, Hugh, *Berlingske Tidende*: "Fatal fiasko for dansk AIDS-politik", 21.12.1992.

TOBIAS DE FØNSS WUNG-SUNG
 POSTDOC, PH.D.
 CENTER FOR KØN, SEKSUALITET OG FORSKELLIGHED
 KØBENHAVNS UNIVERSITET
 TOBIAS@HUM.KU.DK

ABSTRACT (EN)

"AIDS affects everyone". Responses, Management and Developments during the HIV/AIDS Epidemic in Denmark

HIV/AIDS posed a significant health threat in Denmark from the early 1980s until the end of the 1990s, claiming approximately 2,000 lives. The epidemic disproportionately affected homosexual men and haemophiliacs, but its impact extended to the entire population. Drawing from a diverse range of source material, this article analyzes how the fear of a widespread epidemic influenced activist, political, and medical responses to the disease. It highlights the role of various cross-sector actors in shaping the management of HIV/AIDS in Denmark, with each group influencing and being influenced by the epidemic. Notably, the epidemic spurred certain developments in Denmark, including increased engagement of civil groups in public health matters and greater acceptance of gay men and lesbians. Simultaneously, it brought to light alternative management strategies, including those favouring compulsion, registration, and criminalization over the dominating principles of voluntarism, anonymity, and anti-stigmatization.